

ULUS DEVLET KURULUMUNUN MALİ TEORİSİ: “SINIF TEMELLİ” MALİ SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ*

FISCAL THEORY OF NATION STATE FORMATION: A “CLASS BASED” FISCAL SOCIOLOGICAL APPROACH

Arş. Gör. Dr. Mesut SERT**

ÖZET

Ulus devlet kurulum süreçlerinde vergilerin oynadığı rolü inceleyen bu çalışmada Ulus Devlet Kurulumu “sınıf temelli” mali sosyolojik bir bakışla incelenmiştir. Brenner’in siyasal birikim kavramından hareketle çalışmada Ulus Devlet Kurulumu’ndaki farklılıklar coğrafi, etnik ve kültürel nedenlerden ziyade ülkelerin sahip oldukları farklı sınıf yapılarının bir sonucu olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ulus Devlet Kurulumu, Vergiler, “Sınıf Temelli” Mali Sosyoloji*

ABSTRACT

The aim of this study is to explore the role of taxes in the formation of nation states in respect to “class based” fiscal sociology. The paper analyses the differences of the formation of the nation states based on the Brenner’s concept of political accumulation. The paper argues that these differences are the consequences of different class structures which the nations have rather than the geographical, ethnicity and cultural causes.

Key Words: *Nation State Formation, Taxes, “Class Based” Fiscal Sociology*

* Bu çalışma büyük ölçüde “Ulus Devlet ve Vergiler: Karşılaştırmalı Tarihsel Bir Analiz” başlıklı doktora tezine dayanmaktadır ve bu çerçevede tez danışmanım Prof. Dr. İşaya Üşür’e çok şey borçludur.

** Akdeniz Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü

GİRİŞ

Tarihin özgül bir anında ortaya çıkan ve ancak söz konusu tarihselliği içinde değerlendirildiğinde bir anlam kazanacak olan Ulus Devlet'in ortaya çıkışı/kurulumu/inşası sürecini, genelde mali meseleler özelde vergiler temelinde inceleyecek olan bu çalışma, Ulus Devlet Kurulumu'na “yeni” bir bakış getirme amaçındadır. Yaklaşımın “yeni”liği, söz konusu süreci savaş ve merkezileşme çerçevesinde ele alan ve vergilere bu süreçte dolaylı bir rol veren yaklaşımlardan farklılaşmasıyla ilgilidir.

“Sınıf temelli” mali sosyoloji olarak adlandırabileceğimiz¹ bu yaklaşım, her şeyden önce kurulumunu açıklamaya çalıştığı devleti, kurumsal temelde tanımlayıp özerk bir aktör olarak ele alan devlet merkezli yaklaşımlar veya tarihsel devlet sosyolojisinden ayrılır. Marksist yaklaşımlara paralel şekilde devleti, içinde sınıf mücadelelerinin gerçekleştiği bir alan olarak görür.

Devleti sınıfsal bir olgu olarak ele alması anlamında Marksizm ile bir ortaklığı paylaşmakla birlikte bu yaklaşım, tarihsel materyalizmin eleştirel olmayan yorumu olarak adlandırabileceğimiz, ekonomik belirlemcilikten hareket eden, mekanik, önceden belirlenmiş ve tek yönlü ilerlemeye dayalı tarih anlatısı karşısında; Siyasal Marksizm'in kapitalizmin tarihselliği ve özgüllüğü vurgusundan hareket eder.

Ulus Devlet Kurulumu açısından bakıldığında ise “sınıf temelli” mali sosyoloji, devlet kurulumunda vergilere dolaylı da olsa bir rol atfeden yaklaşımların eleştirisi üzerine kurulur. Büyük ölçüde Weber – Hintze geleneğinden beslenen bu yaklaşımlar, Marksizm'in ekonomik indirgemeciliğe dayalı tek çizgili tarih anlatısı karşısında; Batı Avrupa devlet kurulumundaki farklılıklardan hareket ederler. Bu farklılıkların açıklanmasında doğal, coğrafi, etnik veya kültürel çeşitli nedenler üzerinde dursalar da hepsinde ortak olan nokta, devleti dış ilişkileri bağlamında ele alarak savaş ve devlet kurulumu arasında doğrudan bir ilişki öngörmeleridir. Devlet kurulumuna ekonomik temel dışında, savaş/zor'un oynadığı rol açısından bakan bu yaklaşımlarda temel belirleyici, savaş ve savaşa hazırlık süreci iken; vergilere bu süreçte dolaylı bir rol verilir. Buna göre; jeopolitik rekabet içinde yöneticilerin savaş yapıcı kapasitelerini sürdürmek ve geliştirmek için kamu gelirlerini daha etkin bir şekilde toplayacak mekanizmalar geliştirmeleri ile başlayan süreç, yönetimin giderek merkezileşmesi ve bürokratikleşmesi ile sonuçlanır. Batı Avrupa devletleri açısından bu süreci farklılaştıran, vergi toplama kolaylığı/zorluğu ve buna bağlı olarak savaş yapma kolaylığı/zorluğudur.

¹ Literatürde “class based” fiscal sociology şeklinde bir adlandırma yer almamakla birlikte aşağıda gerekçeleri açıklanacağı gibi söz konusu isimlendirme mantıklı görünmektedir.

Ulus Devlet Kurulumu'ndaki farklılıkları paylaşmakla birlikte “sınıf temelli” mali sosyoloji bu farklılığı doğal, coğrafi, kültürel nedenlerden ziyade sınıf yapılarındaki farklılığa dayalı olarak açıklar. Brenner'den hareketle sınıf yapılarını, özellikle mülkiyet ve artık çekme ilişkilerini, toplumların uzun dönemli gelişme dinamikleri üzerindeki asıl belirleyici olarak görür. Bu açıdan bakıldığında “sınıf temelli” mali sosyoloji, jeopolitik rekabet modellerinde “malikânenen vergi devletine”, “mali kişiselikten mali kurumsallaşmaya” geçiş gibi çeşitli şekillerde adlandırılan ulus devletlerin kurulum sürecini, daha geniş bir çerçevede, feodalizmden kapitalizme geçiş bütünü içinde inceler.

Bu bütün içerisinde zor/iktisat dışı zor, ülke içinde artığın vergi veya rant şeklinde doğrudan üreticiden çekilip alınmasının özgül bir tarzı olarak ele alınır. Bunun bir sonucu olarak, “sınıf temelli” mali sosyoloji vergileri, jeopolitik rekabet modellerinde olduğu gibi basit bir savaş finansman aracı veya “kendiliğinden” bir şey olarak görmeyip; artık üzerine yürütülen mücadelelerin bir parçası olarak ele alır. Lordların gerek kendi aralarında gerekse köylülerle giriştikleri, artık üzerine yürütülen mücadelelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan, daha etkili askeri organizasyonlar kurmak ve/veya daha güçlü artık çekme mekanizmaları oluşturmak anlamında *siyasal birikim* dinamiği ise “sınıf temelli” mali sosyoloji açısından Ulus Devlet Kurulumu ile özdeş olarak ele alınır.

Bu görüşlerden hareketle aşağıda ilk olarak Ulus Devlet Kurulumu'nu savaş ve merkezileşme çerçevesinde ele alan yaklaşımlar üzerinde durulup ardından söz konusu sürecin, bu yaklaşımların eleştirisi üzerine kurulu, “sınıf temelli” mali sosyolojik açıklaması geliştirilecektir. Sonuç bölümünde ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi sunulacaktır.

1. MALİ SOSYOLOJİ VE DEVLET İNŞASI

Kökene konusunda çeşitli görüşler olsa da mali sosyoloji söz konusu olduğunda Bodin'in “mali [konular] devletin sınırları/damarları”dır (Aktaran: Padget, 1981:76) şeklindeki görüşüne sıklıkla referans yapılır². Bu konuda en az Bodin kadar önemli olan diğer iki isim ise, 20. yy başlarında benzer sorunlar üzerine yazan Goldscheid ve Schumpeter'dir. Kamu maliyesi sorununun sosyolojik temel olmaksızın ele alınmasını, sosyal bilimlerin alanındaki önemli eksikliklerden biri olarak gören Goldscheid (1925/1964:202) disipline sosyolojinin dâhil edilmesi gerektiğinin altını çizirken; Schumpeter mali sorunların “toplumları incelemede iyi bir başlangıç noktası” (1918/1991:101) olduğunu vurgular. Aralarındaki

² Mali Sosyolojinin ortaya çıkışı ve hâkim maliye anlayışından farklılığı konusundaki tartışmalar bu çalışmanın kapsamı dışında ayrı bir inceleme konusu olduğundan burada sadece temel bazı açıklamalara yer verilmiştir.

Ulus Devlet Kurulumunun Mali Teorisi: “Sınıf Temelli” Mali Sosyolojik Bir Bakış

farklılıklara rağmen³ her ikisi de toplumsal yapı ile mali meseleler arasındaki “karşılıklı etkileşimin tarihsel [incelenmesinden]” (Musgrave, 1992:90) hareket eder görünürler.

Tarihe, kamu gelirleri ve harcamalarını kapsar şekilde kamu maliyesi ile bütün olarak toplumsal evrim, özelde ise devletin doğası arasındaki karşılıklı etkileşimin tarihi olarak baktığında Goldscheid, kamu maliyesinde serematistik (chrematistics) nitelikten kameralistik niteliğe doğru yaşanan evrime paralel şekilde devletin karakterinin de değiştiğini ileri sürer (1925/1964:202-204; Musgrave, 1992:99). Kral/hükümdarın kişisel mal varlığı ile ‘devlet’ hazinesi arasında bir ayrımın ve günümüz anlamında kamusal hizmet algısının olmadığı serematistik aşamada ‘bilimin’ temel konusu, kralın hazinesini zenginleştirmenin yollarını aramaktır. Düzenli/kalıcı vergilere yer olmayan bu aşamada ondalık (tithes) ve gümrük resmi gibi vergi uygulamaları ikincil önemdedir ve sadece savaş, yöneticilerin yanlış idaresi veya savurganlıkları gibi olağandışı harcamaları karşılama amacıyla salınırlar⁴ (Goldscheid, 1925/1964:203).

Kralın şahsi hazinesinin devletin hazinesinden ayrılması ile birlikte kameralistik bir nitelik kazanan kamu maliyesinin inceleme alanı giderek ‘devletin’ gelir ve harcamaları halini alırken “devlet [de] kendini vergi devletine dönüştürmüştür” (Backhaus, 2002:60)⁵. Toplumsal biçimlerin kaynağını “iktidarın savaş ve mali [ihtiyaçlarına]” (Goldscheid, 1925/1964:204) bağlayan Goldscheid bu değişime dinamizmi veren unsur olarak savaşı görür. Otuz Yıl Savaşları⁶ süresince savaş finansmanı nedeniyle ortaya çıkan bütçe ihtiyaçlarının artışı ve savaş sonrasında ülkelerin karşı

³ Ele aldıkları konular açısından aralarında bir paralellik olsa da özellikle krize getirdikleri çözüm önerileri konusunda farklılıklar görülür. I. Dünya Savaşı sonrası Avusturya’nın yaşadığı mali yıkım her ikisinin de başlangıç noktası olmakla birlikte; Schumpeter, Goldscheid gibi yaşanan sorunların ekonomik düzende temel değişiklikler olmaksızın çözülemeyeceği görüşüne katılmaz. Bu açıdan bakıldığında Schumpeter’in çalışmasının Goldscheid’la polemik niteliğinde olduğu söylenebilir.

⁴ Vergilerin geçici nitelikten kalıcı niteliğe dönüşmesinin modern maliye tarihindeki önemini vurgulayan F. K. Mann 16.yy’dan 18.yy’a kadar olan dönem boyunca vergi toplamanın acil zamanlarda başvurulmuş ve mümkün olan en kısa zamanda kamu mülklerinden elde edilen gelirle değiştirilen geçici bir çare olarak görülürken zamanla kalıcı bir boyut kazandığını söyler (Mann, 1943:225).

⁵ Söz konusu süreç kraliyetin kişisel geliri ile kamusal gelir arasında ayrımın olmadığı mali kişisellikten (fiscal personalism) mali kurumsallaşmaya doğru bir geçiş olarak da yorumlanabilir. Bu süreçte yeni kamusal kurumlar tarafından yürütülen yeni vergileme tarzlarının (modes of fiscality) bulunması ve soyluluğun özerk gücüne, ruhban sınıfının imtiyaz ve bağımsızlıklarına karşı uygulanması, mali düzenlilik ve kurumsal merkezileşmeye yol açmıştır (Teschke, 2003:120).

⁶ 1618-1648 yılları arasında Avrupa devletlerinin çoğunun katıldığı savaşlar sonrasında imzalanan Westphalia Antlaşması, uluslararası ilişkiler literatüründe Batı Avrupa ulus devletler sisteminin kuruluşu olarak ele alınır.

karşıya kaldığı ağır tahribat, ekonomi politikaları alanında yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Goldscheid'in "devletin mülksüzleştirilmesi" (expropriation of state)⁷ (1925/1964:203) olarak adlandırdığı bu değişimle⁸ birlikte vergiler ve borçlanma, mülklerinden yoksun kalan devletin temel gelir kaynağı haline gelmiş ve devlet giderek bunlara daha bağımlı hale gelmiştir⁹.

Mali meselelerin, özellikle eski biçimlerin ortadan kalkıp yeni yapıların yükselmeye başladığı dönemlerde daha önemli hale geldiğini söyleyen Schumpeter ise benzer tarihsel süreci, kamusal ve özel alanlar arasındaki ayrım temelinde açıklar. Mali sorunları, "toplumların yaşadığı değişimlerin nedeni olmaktan ziyade belirtileri¹⁰" (1918/1991:101) olarak gören Schumpeter, Avusturya ve Almanya'nın feodal toplumlarının incelenmesinde bu belirtiler üzerinde durur¹¹. Temel hareket noktası bu toplumların yükselişleri ve düşüşlerinin mali nedenlerinin neler olduğu ve bu toplumların modern vergi devletlerine geçiş süreçleri üzerinedir (Musgrave, 1992:91).

Schumpeter'in açıklamaları güç/iktidarın prensler ve lordlar arasında bölündüğü ve hiç birinin mutlak yönetici olmadığı Avrupa feodalizminin parçalı egemenlikler yapısından başlar. Egemenlik sürdüğü bölgeyi kendi kişisel mülkü (patrimonium) olarak görmesinin bir sonucu olarak yönetimin bütün maliyetlerine kendisi katlanan prens veya lordun temel gelir kaynağı, kendi topraklarından elde ettiği ürünler ve serflerinin yaptığı ödemelerdir. Vasallardan gelen hediyeler, kilise katkıları ve bazı feodal haklardan sağladığı gelirleri olsa da bunların hiçbiri vergi değildir ve bu anlamda düzenli/kalıcı vergilere yer yoktur (Schumpeter, 1918/1991:103-104).

⁷ Expropriation Türkçede kamulaştırma olarak kullanılsa da birebir çeviri olarak "devletin kamulaştırılması" yerine metnin bütününe bakıldığında söz konusu olanın mülkiyetin kral/'devlet' karşısında özel kesim lehine genişlemesi olduğundan devletin mülksüzleştirilmesi tercih edilmiştir.

⁸ Sadece "devletin askeri ve mali doğasının kavranması ile" mümkün olan bu değişim Goldscheid'a göre aynı zamanda temel demokratik hakların başlangıcıyla da yakından ilişkilidir. Bu çerçevede malikânelerin vergileme hakkını elde etmesi parlamentoların ortaya çıkması, oy hakkının sadece vergi ödeyicilere ait olması ve ayrıcalıklı sınıfların vergi ayrıcalığına sahip sınıf olması bununla ilişkilidir (Goldscheid, 1925/1964:203-204).

⁹ Devletin vergi ve borca bağımlı hale gelmesinden hareketle Goldscheid "vergi devleti"nin kusurlu bir yapılanma olduğunu ileri sürer. Devletin vergileme yeteneğinin bir yandan özel ekonomik faaliyet tarafından diğer yandan burjuvazinin devleti fakir tutmaya yönelik çıkarı tarafından sınırlanması nedeniyle bu değişim aynı zamanda devletin "özel sektörü sömüren bir konumdan, devletin sömürülen bir konuma geçişi" (Musgrave, 1980: 363) olarak da görülebilir.

¹⁰ İtaliye orijinalinde var.

¹¹ Bu konuda örnek olarak Schumpeter "bütçenin nasıl okunması gerektiğini bilen ve uluslararası piyasalardaki gelişmeleri dikkatli bir şekilde izleyen bir kişi dünya savaşının gelişimini en az on yıl önceden görür" (1918/ 1991:101) der.

16. yy'a gelindiğinde sürdürülmesi gittikçe zorlaşan bu sistem Schumpeter'e göre bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu krizin gerisinde, yönetimin etkinsizliği ve sarayın savrukluğu yanı sıra en önemli neden olarak Schumpeter de artan savaş maliyetlerini görür. Ancak savaş maliyetlerindeki artışı barutun icadı veya ateşli silahların kullanımındaki yaygınlık gibi nedenlere bağlamayı lise ders kitaplarına özgü bir açıklama olarak ele alıp eleştiren Schumpeter'e (1918/1991:105) göre sorun, daha derinlerde, feodal ilişkilerin çözülüşünde yatar¹². 16. yy'a gelindiğinde Schumpeter'in “kişiliğin miraslaşması” (1918/1991:106) (patrimonialization of the personality) olarak özetlediği süreç sonunda bir yandan fief fiili olarak miras konusu olurken; diğer yandan vasallar giderek kendini lord olarak hissetmeye başlamışlardır. Böylesine bir düzende feodal bağlılık temeline dayalı bir askeri sistemin sürdürülmesi güçleşmiş ve paralı orduların önemi giderek artmıştır. Eski düzenin ortadan kalkmasıyla birlikte geleneksel finansman biçimlerinin yetersiz kalması, prensleri bir borç batağıyla yüz yüze getirmiş ve düzenin mali temeli sürdürülemez hale gelmiştir (Schumpeter, 1918/1991:105-106).

Daha fazla borçlanmanın mümkün olmadığı durumda prensler ile malikâneler arasındaki ilişkiler de değişmeye başlamıştır. Prenslerin, malikânelerden vergisel bir talebinin olmayacağını kabul etmesi ve bunu yazılı bir şekilde garanti altına (letters of indemnity) alması ile başlayan bu yeni dönem¹³ aynı zamanda kamusal alandan ayrıştırılabilir ve onun karşısında bir özel alan yaratılması anlamına da gelir. Bu yeni dönemde artık prensler, başta savaşlar olmak üzere yaşadıkları sorunların salt kendi sorunları olarak görülemeyeceğini, bunların “ortak gereklilik”ler (common exigency) konusu olduğunu ileri sürerler. Schumpeter'e göre vergi devletini yaratan da bu “ortak gerekliliktir” (1918/1991:106).

“Vergi Devleti” veya aynı anlama gelmek üzere Ulus Devlet Kurulumu sürecinde vergiler başta olmak üzere mali politikaların rolüne yönelik ilk girişimler olarak değerlendirebileceğimiz Goldscheid ve Schumpeter'in analizleri, 1980'lerle birlikte bu alanda geliştirilen yaklaşımlarla, savaşı temel hareket noktası olarak almaları anlamında bir ortaklığı paylaşırlar.

Tarihsel sosyoloji içinde, ulus devleti savaş ve merkezileşme çerçevesinde ele alan ve Weber – Hintze geleneğinden beslenen bu yaklaşımlarda temel vurgu, yöneticilerin jeopolitik rekabet içinde savaş yapıcı

¹² Schumpeter'in bu analizi başta Finer olmak üzere savaş maliyetlerindeki artışı Askeri Devrim olarak adlandırılan gelişmelerin bir sonucu olarak ele alan yaklaşımından, toplumsal gelişmelere referans vermesi nedeniyle daha bütünlüklü olarak değerlendirilebilir.

¹³ İngiltere'de daha erken tarihlilikle birlikte bu gelişmeler Magna Charta'da ifadesini bulur.

kapasitelerini geliştirmek ve sürdürmek için kamu gelirlerini daha etkin bir şekilde artırmak amacıyla devlet yönetimini rasyonalize ettikleri üzerinedir (Teschke, 2005:13)¹⁴.

Tilly'nin, uzun dönemli bir çalışmanın sonucu olarak şekillenen, *The Formation of National States in Western Europe* derlemesinde somut ifadesini bulan bu yaklaşımda devlet, Weber'ci bir bakışla "belirlenmiş bir bölgesel alan (demarcated area) üzerinde yasal şiddet araçları tekeli kullanan farklılaşmış ve merkezileşmiş kurumlar bütünü" (Mann, 1980/1992:74) olarak tanımlanırken; Hintze'nin "bütün devlet organizasyonları temelinde askeri veya savaş organizasyonları"dır (1906/1975:181) şeklindeki görüşünden hareketle içsel sınıf çelişkilerinden ziyade diğer devletlerle ilişkileri bağlamında jeopolitiğin bir konusu olarak görülür.

Söz konusu yaklaşımlar, aralarındaki farklılıklara rağmen, Marksizm'in tarih anlayışı karşısında yer almaları anlamında bir ortaklığı da paylaşırlar. Tilly'nin "geçmişin [günümüz üzerindeki] hâkimiyeti" (tranny of the past) (1975:3) olarak eleştirdiği Marksizm'in tarih anlayışı, bu yaklaşımlara göre, ulus devlet oluşumunu kapitalizmle birlikte açıkladığından bir yandan ekonomik indirgemeciliği bünyesinde barındırırken diğer yandan tek yönlü ilerlemeyle dayalı çizgisel bir tarih anlayışı ortaya koyar¹⁵.

Genel olarak tarihin özel olarak ise ulus-devletlerin ortaya çıkışının tek nedenlilikten ziyade çok nedenliliğe dayalı bir yaklaşım çerçevesinde ele alınması gerektiğinin altını çizen Tilly, devlet kurulumuna ekonomik temel dışında başka bir yönden, savaş/zor'un oynadığı rol açısından yaklaşır. Ulus Devlet Kurulumu'ndaki farklılıkların ise ancak "sermaye yoğunlaşması, zorun yoğunlaşması, savaşa hazırlık ve uluslararası sistemdeki konumun sürekli değişen bileşimlerinden" (Tilly, 2001:39) hareketle açıklanabileceğini ileri süren Tilly'nin temel vurgusu, vergi toplama güçlüğündeki farklılığın yol açtığı savaş yapma güçlüğü üzerinedir¹⁶.

Devletin yapısını "yöneticilerin savaş araçlarını [zor araçlarını] ele geçirme çabasının bir yan ürünü" (2001:39) olarak gören Tilly'ye göre devlet

¹⁴ Şematik olarak söylemek gerekirse bu yaklaşımlarda temel nedensel sıralama; uluslararası sistemik rekabet → savaş maliyetlerinin artması → kaynak çekmenin artması → vergilemenin yeni tarzları → askeri teknik buluşlar → devletin zor araçlarını tekeline alması → devletin merkezileşmesi ve rasyonalizasyonu şeklindedir (Teschke, 2003:118).

¹⁵ Gerçi daha sonraki yıllarda Tilly'nin kendisi bile bu çalışmasının aslında eleştirdiği çizgisel tarih anlayışından farklı olmayıp "tek çizgili yeni bir öykü" ortaya koymanın ötesine geçemediğini, Avrupa devletlerinin Britanya, Fransa ve Prusya tarafından belirlenen ana bir yol izlediğini ve bu nedenle hatalı olduğunu yine kendisi söyler (Tilly, 2001:35).

¹⁶ Bu açıdan bakıldığında Tilly, vergi toplamının yüksek maliyet gerektirdiği ve bu nedenle büyük bir idari örgütlenmeye giden Prusya örneği karşısında; ticaretin gelişmesi ölçüsünde vergi toplamının görece kolay olduğu İngiltere'de mali örgütlenmenin daha küçük olduğunu söyler (Ertman, 1997:13).

kurumları diyebileceğimiz hazine, askere alma düzeni, vergi daireleri, bölgesel idareler ve daha birçok kurum, gerçekte, devletin bütün olarak savaş faaliyeti diyebileceğimiz faaliyetinin birer sonucu olarak doğup gelişmiştir¹⁷. Tarihsel akış içinde doğrudan el koymadan, satın almaya ve giderek kendi özel ordularını kurma şeklinde kendini gösteren zor araçlarını denetim altına alma sürecinin mali açıdan anlamı, başta insan olmak üzere yiyecek, silah, ulaşım gibi savaş araçlarına doğrudan el koymadan nakdi vergi toplama ve bu vergilerle zor araçları satın alma şeklindedir. Tilly'nin bu yaklaşımı Elias'ın *iki tekel*¹⁸ yaklaşımı yanı sıra Reinhard'ın *döngüsel süreç*¹⁹ olarak gördüğü “vergi devleti”nin ortaya çıkış sürecine ilişkin analizi ile paralel şekilde, devletin zor araçlarına sahip olma avantajını kullanarak vergi toplama ve elde ettiği gelirele zor araçları satın alma yolunu seçtiğini ileri sürer (Tilly, 2001:150-151).

Tilly'nin yaklaşımını ayırıcı kılan nokta, süreci sermayeyi de dâhil eder şekilde ele almasıdır. Ona göre “Elias'ın düeti gerçekte triyonun iki sesini oluşturur” (Tilly, 2001:152) ve üçüncü ses yani kredi/borç/sermayenin bu süreçte oynadığı rol, devletin “zoru yeniden inşa ederken büyük oranda sermaye ve kapitalistlere fazlasıyla bel [bağlamasından]” (Tilly, 2001:126) açıkça görülür. Savaş için ihtiyaç duyulan sermaye [para] kısa dönemde fetihlerden elde edilen ganimetler, kralların sahip olduğu varlıklarını satması veya sermaye sahiplerini zorlama, mallarına el koyma yoluyla sağlanırken; uzun dönemde kredileri sağlayan ve düzenleyen kapitalistlere düzenli olarak ulaşacak araçlar yanı sıra gerek onları gerekse kontrolü altındaki bölgelerde yaşayan insanlar ve onların faaliyetlerini düzenli bir şekilde vergilemeye yönelik biçimler kurma yoluyla sağlanmıştır (Tilly, 1985:172).

¹⁷ İktidar elitleri açısından meseleye bakan Reinhard ise “iktidar elitlerinin kendi güçlerini genişletmek amacıyla savaş, din ve vatanseverliği kullanmaları zamanla belirleyici hale gelmişse de bunların tamamınının babası savaştır (Reinhard, 1996:9) der.

¹⁸ Savaş ve mali ihtiyaçları ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlayan Elias'a göre yakınçağ toplumu/uygar toplumun ortaya çıkışında; “Askeri erk araçlarının serbest tasarrufu tek tek kişilerin elinden alınmış ve hangi biçimde olursa olsun, bir merkezi erke mahsus kılınmış ve tek tek insanların malvarlığından ya da gelirlerinden alınacak vergiler de toplumsal bir merkezi erkin elinde yoğunlaşmıştır. Bu şekilde bu merkezi erkin tasarrufu için bir araya gelen mali imkânlar zor kullanma tekelini ayakta tutar, zor kullanma tekelini de vergi tekelini ayakta tutar. Bu ikisinden hiç biri diğeri karşısında önceliğe sahip değildir, ne ekonomik tekel askeri olan karşısında ne de askeri olan ekonomik tekel karşısında önceliklidir. Aynı tekel konumunun iki yüzü söz konusudur. Biri yok olursa öteki de otomatik olarak onu izleyecek, egemenlik tekelini de bir bu taraftan, bir öteki taraftan güçlü sarsıntılara uğrayacaktır” (Elias, 1939/2004:148-149).

¹⁹ Buna göre savaş nedeniyle ortaya çıkan artan kaynak çekme ve bunların yönetimi araçlarına duyulan ihtiyaç, zor araçlarının büyümesine ve bu da tekrar kaynak çekme ve yönetim araçlarının büyümesine yol açmaktadır (Reinhard, 1996:11).

Vergilemeye yönelik söz konusu biçimler bir yandan ekonominin parasallaşmasıyla ilişkili²⁰ iken diğer yandan devletlerin zoru denetim altına alma biçimiyle de yakından ilişkilidir²¹. Tilly'ye göre daha az ticarileşmiş bir ekonomide devlet, aynı miktar vergiyi toplamak istemesi durumunda daha büyük dirençle karşılaşır, toplama etkinliği düşer ve dolayısıyla süreci denetleyebilmek için daha geniş bir aygıt kurmak zorunda kalır. Buna karşın orduların doğrudan beslenmesi, vergilerin konulması ve kraliyet borçlarının idaresi, ticarileşmiş, sermaye zengini toplumlarda çok daha kolay gerçekleştirilir²². Farklı gelir türleri açısından bakıldığında ise daha az parasallaşmış devletlerce uygulanan ve aynı olarak da toplanan *haraç*²³ ve *kira*²⁴ sürekli gözetim gerektirdiğinden açık zor kullanımına dayalıdır ve

-
- ²⁰ Vergileme ve devlet kurulumu arasındaki ilişkileri daha kapsamlı bir şekilde analiz eden Ardant açısından da ekonominin parasallaşması, vergi ve Ulus Devlet Kurulumu arasındaki ilişkiler açısından temel belirleyicilerdendir. 12-19.yy arasında feodal sistemi ortadan kaldırmaya yönelik olarak yürütülen mücadeleleri aynı ödemeden nakdi ödemeye geçişin bir ifadesi olarak değerlendiren Ardant'a göre; bu sürecin ilk aşaması 18. yy Tarım Devrimi ile aşılmış ve bundan sonra tarımsal faaliyet vergilemenin ekonomik temeli olarak ele alınmaya başlanmıştır. Önemli devlet kurucu faaliyetlerin Paris Havzası, Londra Havzası, Flander ve Po Ovası gibi görece refah düzeyi yüksek ve verimli alanlarda gerçekleşmiş olmasını bu konuda örnek olarak gösteren Ardant'a göre; sonraki aşama, elde edilen ürünlerin pazarlarda satılması ve vergilerin nakdi temelde toplanmasıdır. Ekonominin giderek parasallaşmayla birlikte vergi ödeyiciler için vergi probleminin gerçekte piyasa problemi haline geldiğini ileri süren Ardant, Paris Havzası'nda vergi toplamanın görece kolay olmasını bu bölgedeki toprakların verimli olması yanı sıra elde edilen ürün ve hayvanların Paris ve Versay'da rahatlıkla satılıyor olmasının da bir sonucu olarak görür (Ardant, 1975:174-177).
- ²¹ Ulus ve devlet inşa sürecini, dar anlamda söz konusu güçlerin yerel veya yabancı, ödenmiş veya ödenmemiş, geçici veya kalıcı olup olmasını; geniş anlamda ise silahlı güçlerin boyutu, silahların çeşitliliğini kapsayan "askeri güç biçimi" (format of military force) ile ilişkisi çerçevesinde ele alan Finer devletin de tıpkı askeri biçim gibi zaman içinde yavaş yavaş geliştiğini söyler. 18. yy'a değin askeri biçimin gelişimindeki seyri "geçiciden kalıcıya" "ücret ödenmeyen zorunlu hizmetten ücretli gönüllü hizmete", "yarı özelden kamunun sahipliği ve kontrolüne" ve son olarak "çok ulusludan ulusal orduya" geçiş şeklinde özetleyen Finer aynı sürecin savaş araçlarındaki (art of wars) değişim açısından ise 14. yy "zırhlı şövalyeler çağından" 15. yy "süvariler dönemine" geçiş anlamına geldiğini söyler. 16. yy Askeri Devrimi ile birlikte ateşli silahların kullanılmaya başlanması ile içine girilen yeni dönemde savaş yapmanın maliyetli hale geldiğini söyleyen Finer bu maliyetlerin ancak düzenli ve kalıcı vergilerle karşılanabileceğini ileri sürer (Finer, 1975).
- ²² İngiltere bunun en iyi örneğidir. Tilly'ye göre kıtadaki rakiplerine göre toprak vergilerinden ziyade gümrük ve tüketim üzerinden alınan vergilere dayanması İngiltere'yi farklılaştıran en önemli unsurdur (1985: 180).
- ²³ Birey, grup veya yörelerden alınan keyfi ödemeler bu kategoride değerlendirilir. Nüfusun veya belirlenmiş temel kategorilerin hepsi için eşit olan kafa vergisi özel tür bir haraç oluşturmaktadır.
- ²⁴ Devletin belirli kullanıcılara sağlamış olduğu toprak, mal ve hizmetler için bunların kullanıcıları tarafından doğrudan yapılan ödemeler bu gruba girer.

Ulus Devlet Kurulumunun Mali Teorisi: “Sınıf Temelli” Mali Sosyolojik Bir Bakış

silahlı kuvvetleri güçlü olan hükümetlerce tercih edilirken; *dolaşım harçları*²⁵, *stok harçları*²⁶ ve *gelir vergisi* gibi nakdi vergiler ise büyük ölçüde parasallaşmış bir ekonomiyi gerektirirler (Tilly, 2001:155-158).

Tilly'nin de içinde yer aldığı, vergi devleti/ulus devlet/modern devleti genel olarak “Askeri Devrim” olarak adlandırılan gelişmelerin bir ürünü olarak gören bu yaklaşımların²⁷, her ne kadar Marksizm'in ekonomik belirlenimciliği karşısında yer alsalar da, belirlenimciliğin bir başka türü olarak askeri belirlenimcilik “tehlikesini” bünyelerinde barındırdıkları söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında Mann'ın askeri ve ekonomik faktörlerin bir bileşimini sunan açıklamaları²⁸ jeopolitik rekabet teorilerine bir katkı olarak değerlendirilebilir.

Analizinin iki nedenden dolayı askeri belirlenimcilik olmadığını söyleyen Mann'a göre bir yandan askeri teknoloji büyük ölçüde üretim tarzı tarafından belirlenirken; diğer yandan sanayileşme denilen şey askeri gücün bir ön gerekliliğidir (1980/1992:111). Mann'ın yaklaşımı bir yönüyle 19. yy sosyal teorisinde birbiriyle ilişkili iki düşünce okulu; sınıfı esas alan liberal/Marksist gelenek ile ulusu merkeze alan jeopolitik militarist geleneğin bir birleşimi olarak da görülebilir. Ona göre öncelikle “ortodoks sosyolojinin savaşı utanç verici ihmalinin” (Mann, 1986/1992:146) aşılması gerekmektedir. Aydınlanma'dan Durkheim'a kadar sosyologların büyük bir çoğunluğunun savaşı kendi merkezi sorunlarından biri olarak analizlerine dâhil etmediklerini (omitted) söyleyen Mann'a göre; bu durum bir ihmalden (neglect) ziyade bilinçli bir çabanın ürünüdür. Bunun gerisinde ise onların zihinde var olan, sanayileşmiş, kapitalist veya modern toplum olarak

²⁵ Esas olarak ticaret ve nakliyeden alınan tüm vergileri kapsayan bu tür içinde üretim vergisi, gümrük vergisi, geçiş harcı gibi vergiler yer alır. Günümüzdeki tanımlamayla dolaylı vergilerdir.

²⁶ Mülk ve toprak üzerinden alınan vergilerdir. Servet vergileri de bu kapsamda değerlendirilebilir. Günümüzdeki tanımlamayla doğrudan vergilerdir.

²⁷ Bu kapsamda değerlendirilebilecek Bean ise savaş ve savaş finansmanı için başvuru vergilerinin Ulus Devlet Kurulumu'nda oynadığı rolü devlet bütçelerine, vergi ve borçlarına bakarak inceler. Ona göre Batı Avrupa ülkelerinin merkezi hükümetlerinin gelirleri 15. yy'ın ikinci yarısında keskin bir şekilde, takip eden yıllarda ise daha yavaş olmakla birlikte yükselmektedir. Elde edilen gelirin önemli bir kısmı ise savaş, savaşa hazırlık ve önceki savaşlardan kaynaklı borç ödemeleri için harcanmakta; daha küçük bir oranı ise hükümdarlığın lüks harcamaları ve yeni gelirlerin toplanmasını olanaklı kılacak ve gittikçe genişleyen bürokrasi için kullanılmaktadır (Bean, 1973: 216-217).

²⁸ İngiliz devlet maliyesi üzerine geniş bir tarihsel dönemi kapsayan verilerden hareket eden önemli incelemesinde Mann'a göre ortaçağ devletinin finans analizinden çıkan en önemli sonuç, “devletin baskın bir şekilde dışsal askeri işlevi yerine getir[dığı] ve devletin finansal bakımdan büyümesinin artan savaş maliyetlerinin bir sonucu olduğu” (1980/1992: 93) şeklindedir.

nitelendirebileceğimiz geleceğin toplumunun, öncülü olan feodal, teokratik veya askeri toplumdaki farklı olarak uzlaşmacı ve ulus ötesi bir karakterde olacağına yönelik inanç yer almaktadır. Onlara göre, yağmanın yerini kârın aldığı bu toplumlarda güç/iktidar artık fiziksel zor olmaksızın uzlaşmacı bir şekilde işleyecektir (Mann, 1986/1992:147).

Kapitalizmin içsel olarak uzlaştırıcı olduğuna yönelik bu uzlaşmacı/barışçıl kapitalizmin iyimser teorisi karşısında yer alan jeopolitik militarist gelenek ise, militarizmin devletlerarası ilişkilerden kaynaklandığını ve kapitalizmin bu sürece çok az değişiklik getirdiğini ileri sürer (Mann, 1984/1992:124). Mann'a göre bu yaklaşımlardan ilki sanayi kapitalizminin barışçıl ulus ötesi gücünü abartırken; ikincisi ulus ve ırkın gücünü ve uyumunu abarttığı için kabul edilemez (1986/1992:149). Ayrıca bu yaklaşımların her ikisi de devleti sivil toplumda hâkim gruplara indirgeyen tekil bir uyumlaştırıcı kurum olarak ele alırken; devlete çok az bir özerklik ve dokunulmazlık tanırlar (Mann, 1986/1992:151).

Oysa Mann'a göre hem kapitalizm hem de militarizm toplumlarımızın merkezi özellikleri olmakla birlikte bunlar sadece olumsal (contingently) olarak birbiriyle bağlantılıdır. Militarizm modern toplumların merkezi bir parçasıdır ancak bu merkezi rolü ne kapitalizm ne de sanayileşmeden türetilir; bundan ziyade kapitalizmden daha eski olan sosyal yapılarımızın jeopolitik yönünden türer²⁹ (Mann, 1984/1992:127-128).

Bütün olarak bakıldığında jeopolitik rekabet modelleri, tek çizgili tarih anlayışı ötesine geçerek Ulus Devlet Kurulumu'ndaki farklılıkları dikkate almaları açısından önemli görünmekle birlikte bu farklılığı, ulus devlet inşasını savaş/zor temelinde açıklamalarının bir sonucu olarak, vergi toplama kolaylığı/zorluğu ve buna bağlı olarak savaş yapma kolaylığı/zorluğu temelinde açıklamaları sorunlu görünmektedir. Tüm açıklayıcı gücüne karşın bu yaklaşımlarda devletler niye savaşır sorusu yanıtız kalmakta savaş adeta soyluların bir sporu olarak ele alınmaktadır (Teschke, 2003: 123-125). Bu açıdan bakıldığında savaşın toplumsal teorisinden yoksun olan bu yaklaşımlar ayrıca vergileri, birikimle ilişkisi dışında salt bir savaş finansmanı aracı olarak ele almaktadır.

²⁹ Aynı bir çalışmanın konusu olmakla birlikte Mann, temel eseri olan *The Source of Social Power*'da dört güç türü (ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasal güç) arasında ayırım yaparak bunların her birinin toplumların kurulumuna olan etkilerini tarihsel bağlamda ele almıştır. Ona göre 18. yy boyunca toplumların kurulumunda ekonomik ve askeri güç etkili iken; 19. yy'a gelindiğinde, askeri güç modern devlette kapsandığından, toplumların gelişmelerinde ekonomik ve siyasal güç belirleyici hale gelmiştir (Mann, 1993/1996).

2. MALİ SOSYOLOJİ’YE SINIF’I DÂHİL ETMEK: “SINIF TEMELLİ” MALİ SOSYOLOJİ

*“Devlet vergilerinin... ‘kendi başına’ ortaya çıktığını düşünememek için Bay Dühring olmak gerek”**

Devlet oluşumu sürecine vergiler özelinde bakan yaklaşımlar çeşitli farklılıklar içerse de genel olarak Marksizm’e yönelik eleştirel tutumlarında bir ortaklığı paylaşırlar. Tilly’de tek çizgili tarih anlatısı olması, Mann’da ekonomik indirgemecilik şeklini alan eleştiriler, bütün olarak bakıldığında Marksist tarih yazımı veya genel olarak tarihsel materyalizm üzerine odaklanır görünmektedir.

Marx’ın tarih teorisi, Marksizm içinde de tartışmalı alanlardan biri olmakla birlikte tartışmanın taraflarının hemfikir olduğu noktaların başında tarihi “sınıf mücadelelerinin tarihi olarak” (Marx, Engels, 1993:109) görmeleri yer alır. Bu açıdan bakıldığında tarihsel materyalizm, sınıf mücadelelerine verdiği önem bakımından yukarıda ele alınan yaklaşımlardan kesin olarak ayrılır.

Tarihsel materyalizm söz konusu olduğunda Marx’ın *Ekonomi Politüğün Eleştirisine Katkı’ya Önsöz*’deki ünlü paragrafı bu konudaki tartışmaların da temelini teşkil eder. Üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkiden hareketle toplumların tarihini açıklamaya çalışan Marx’a göre:

“Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur...

...Gelişmelerinin belirli bir aşamasında toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine, ya da bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşer. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelir. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. İktisadi temeldeki değişim, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altüst eder...böyle bir altüst oluş dönemi hakkında [da], bu dönemin kendi kendini değerlendirmesi göz önünde tutularak, bir hükme varılamaz; tam tersine, bu değerlendirmeleri maddi hayatın çelişkileriyle, toplumsal üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmayla açıklamak gerekir” (Marx, 1993:23-24).

* F. Engels, *Tarihte Zorun Rolü*, s. 24-25.

Jeopolitik rekabet modelleri olarak adlandırılan yaklaşımlar tarafından da eleştirilen tarihe bu yaklaşım, neredeyse baştan beri Marksizm’de var olan iki temel tarih kuramından birini ifade eder³⁰. Eleştirel olmayan tarihsel materyalizm yorumu olarak adlandırabileceğimiz ve Marx’ın özellikle hızla kaleme alınmış bazı tartışmacı metinlerinde rastlanan bu “tarih dışı görüş” (Wood, 2003a:19), bir yandan teknolojik belirlenimcilikten hareketle iktisadi altyapıyı toplumsal olmayan teknik terimlerle ele alırken; diğer yandan daha az üretken biçimlerden daha üretken biçimlere doğru, mekanik, önceden belirlenmiş ve tek yönlü ilerlemeye dayalı bir tarih anlatısını ön plana çıkarır.

Oysa Marksizm içinde tarihsel materyalizmin özünün “kapitalizmin tarihselliği ile özgüllüğünde ısrar etmek [ve] kapitalist yasaların evrensel tarih yasaları olduğunu reddetmek” (Wood, 2003a:18) üzerine kurulu eleştirel bir gelenek daha vardır. 1950’li yıllarla birlikte “altyapı-üstyapı modeline dayalı ekonomik determinizmin [aşılmasına]” (Kaye, 1995:5) yönelik ortak teorik sorunsaldan hareket eden, aralarında Dobb, Hilton, Hill ve Thompson’un bulunduğu İngiliz Marksist tarihçiler bu görüşlerin temellerini atarlar. Siyasal Marksizm’in de beslendiği bu görüş, aynı zamanda tarihsel araştırmalarda *sınıf- mücadeleleri analiz*’nden hareket etmeleri nedeniyle “geleneksel Marksist yaklaşımlar”dan³¹ ayrılır.

Siyasal Marksizm’in sınıf mücadelelerini analiz merkezine alan yaklaşımı, iktisadi olan karşısında siyasal olana ağırlık vermesi nedeniyle eleştirilse de³² gerçekte söz konusu olan, ekonomik ve siyasi olan arasında, biri diğerini dışlar şekilde bir ayırmadan ziyade kaynaşma olduğunu vurgulamaktır (Brenner, 1982/1987b:227). Wood’un kaba ekonomizm karşısında “...üretken altyapının belirli toplumsal süreçlerde ve ilişkilerde, özellikle de belirli hukuki ve siyasi biçimlerde var olmasının sonuçları üzerinde duran, üretim tarzının bütünlüğünü koruyan kavramsal bir seçenek” (Wood, 1995:23) olarak tanımladığı siyasal Marksizm, üretimin

³⁰ Özellikle siyasal Marksizm geleneğinden gelenler açısından Marx’ta var olan iki tarih yaklaşımı görüşü önemlidir. Örneğin Brenner, Marx’ın *Komünist Manifesto*, *Alman İdeolojisi* ve *Felsefenin Sefaleti*’nde ele aldığı ve merkezinde işbölümünün olduğu açıklama tarzı ile *Grundrisse* ve *Kapital*’de yer alan ve nihai amacı “ilkel birikimi” açıklamak olan toplumsal yeniden üretimi olanaklı kılan toplumsal mülkiyet ilişkilerinin merkezde olduğu açıklama tarzı arasında ayırım yapar (1989/1999:272-273). Buna ilgili ayrıntılı açıklamalar için (Brenner, 1989/1999; Teschke, 2003; Comninel, 1987)’e bakılabilir.

³¹ Geleneksel yaklaşımlardan kasıt, Kaye’in sınıf mücadeleleri analizi ile sınıf analizi arasında çizdiği ayırmadan hareketle İngiliz Marksist Tarihçileri dışında kalan ve sınıf analizini esas alan yaklaşımlardır.

³² Bois’in Brenner eleştirisi bu konu ile ilgilidir. Bois’e göre Brenner’in öncülüğünü yaptığı siyasal Marksizm’deki sorun tarihsel materyalizmi, temel kavramı olan üretim tarzı’ndan yoksun bırakması yanı sıra aynı zamanda ekonomik gerçeklik alanını tümünden terk etmesidir (1978/1987:116).

Ulus Devlet Kurulumunun Mali Teorisi: “Sınıf Temelli” Mali Sosyolojik Bir Bakış

ekonomik temelini ihmal etmekten ziyade “üretim tarzının *toplumsal* bir olgu olduğunu” (Wood, 1995:25) vurgulamaktadır³³.

Artı değer mekanizmasının artı değere el koyan ile üretici arasında belli bir toplumsal ilişkiyi ifade etmesi veya kapitalist üretimin ön koşulu olarak ilkel sermaye birikimi sürecini, doğrudan üreticinin artı değerine el konulmasıyla gerçekleşen sınıf mücadelesi olarak ele almasında açıkça görüldüğü gibi Marx da üretim tarzının toplumsallığı vurgusundan hareket eder (Wood, 1995:22). Marx’ı kendinden önceki burjuva ekonomi politikçilerden ayıran temel nokta olan üretim tarzının toplumsallığı vurgusu her ne kadar siyasi faktörlere ağırlık vermeyi gerektirse de bu, iktisadi olanın ihmal edildiği anlamına gelmez. Marx’ın kavramsal projesinin özünde siyasi bir proje olduğunu ileri süren Wood’a göre *Kapital*’de kapitalist üretimin başlangıç noktasının üreticileri üretim araçlarından koparan tarihsel süreç olduğunu gösteren Marx, gerçekte iktisadi ve siyasi alanlar arasında kesin bir kopukluk görmez. Marx’ın mülksüzleştirme olarak ele aldığı bu süreç, bir yandan sınıf mücadelelerini içerirken diğer yandan devletin, üreticileri mülksüzleştirenlerin yanında olacak şekilde baskıcı müdahalelerini içerir (Wood, 1995:20-23).

İktisadi ve siyasi alanlar arasında kaynaşma olarak da görebileceğimiz üretim tarzının bütünlüğü ve beraberinde getirdiği toplumsallığın kapitalizme geçişle birlikte parçalandığı söylenebilir. İktisat ve siyaset arasında görünüşte var olan ayırımın kapitalizme özgü olduğunu vurgulayan Wood’a göre kapitalizmde “iktisadi” alanın farklılaşması, üretim ve dağıtımın bütünüyle iktisadi bir biçimde olması ve artı emeğe el koyuşun iktisadi alanda iktisadi araçlarla olması anlamına gelir³⁴ (Wood, 2003a:44). Buna karşın feodal sömürü, artığa iktisat dışı zor yoluyla el koyma aracılığıyla gerçekleşir ki bu aynı zamanda kapitalizmi, kapitalizm öncesi üretim biçimlerinden ayıran en önemli özelliklerinden biridir (Brenner, 1986/1993: 27).

³³ Bois’in Brenner’e yönelttiği iradecilik eleştirisine benzer bir eleştiri Callinicos tarafından Wood’a yöneltilir. Wood’un Analitik Marksizm eleştirisi yerinde olmakla birlikte önerdiği siyasal Marksizm’in aynı ölçüde sorunlu olduğunu ileri süren Callinicos’a göre; tarihsel materyalizm toplumsal dönüşümü iki temel mekanizmanın bir sonucu olarak açıklar. İlki üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki yapısal çelişki iken ikincisi sadece bu çelişkilerden kaynaklanan sosyo-ekonomik kriz bağlamında sınıf mücadelesidir. Bunlardan ilkinin tarihsel materyalizmden çıkarılması sonucunda geriye bir toplumsal değişim teorisi kalıp kalmayacağı belli değilken siyasal Marksizm’in yaptığı, tarihsel materyalizmi, değişimin motoru düşman sınıflar arasındaki çatışma şeklindeki iradeci bir toplumsal teoriye indirgemektir (Callinicos, 1990: 112-114).

³⁴ Brenner’e göre söz konusu süreç şöyle işler. Kapitalizmde emek gücünü kapitaliste ücret karşılığı satan işçi, üretim araçlarına sahip değildir ve bundan dolayı geçimini doğrudan sağlayamaz. Bu nedenle işverene bir artık aktarır ve artık aktarım süreci kural olarak doğrudan bir siyasal zor olmaksızın gerçekleşir. Kapitalistin üretim araçları üzerindeki tekeli ona işçiler üzerinde ekonomik bir zorlama imkânı sağlar (Brenner, 1982/1987b: 228).

Basit bir şekilde kaba kuvvetten ziyade “siyasi temelde ve onun desteğiyle artığın çekilip alınması [anlamına gelen]” (Üşür, 1992:435) iktisat dışı zor kavramından hareket edildiğinde “siyasi alan, içinde artık üzerine yürütülen mücadelelerin olduğu bir alan” (Teschke, 2003:53) haline gelir³⁵. Siyasal alanın bu şekilde ele alınması, feodal toplumda sınıf ilişkilerinin ekonomik ilişkiler olmaktan ziyade toplumsal mülkiyet ilişkileri dolayısıyla gerçekleşen sömürü ilişkileri olmasını da beraberinde getirir (Teschke, 2003:55).

Feodal toplumun incelenmesine³⁶ bu sınıf ilişkileri/mücadelelerini kapsar şekilde sınıf yapılarından başlayan Brenner’e göre sınıf yapısının tarihsel olarak birleşik ancak analitik olarak farklı iki yönü vardır. Bunlardan ilki doğrudan üreticilerin kendi aralarında, üretim sürecindeki araçlarla ve toprakla olan ilişki anlamına gelen “emek süreci” veya “üretimin toplumsal gücü”dür. “Mülkiyet ilişkileri” ya da “artık çekme ilişkileri” olarak adlandırılan ikincisi ise her zaman son tahlilde doğrudan veya dolaylı olarak zor tarafından belirlenen, içsel olarak çatışmacı mülkiyet ilişkileri ya da ürünün ödenmemiş kısmının doğrudan üreticiden, üretici olmayan sınıf tarafından çekilip alınmasıdır. Bu mülkiyet ve artık çekme ilişkilerinden hareket edildiğinde toplumdaki sınıfları, bir yanda doğrudan üreticiler diğer yanda artık çeken veya yöneten sınıflar şeklinde tanımlamak mümkündür (Brenner,1976/1987a: 11).

Uzun dönemli ekonomik gelişme ya da daha genel bir ifadeyle feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin anlaşılmasında bu sınıf yapılarının, özellikle mülkiyet ve artık çekme ilişkileri, kritik önemde olduğunu vurgulayan Brenner’e göre “farklı sınıf yapıları, özellikle mülkiyet ilişkileri veya artık çekme ilişkileri bir kez kurulduğunda toplumların uzun dönemli ekonomik gelişmeleri üzerinde keskin sınırlar ve imkânlar [getirmektedir]” (Brenner,1976/1987a: 12).

Mülkiyet ilişkileri biçiminden iktisadi aktörlerin yeniden üretimlerine ve buradan da uzun dönemli ekonomik gelişme veya gelişmemeye doğru kurduğu nedensel ilişkilere (Brenner, 1986/1993: 26-27) feodalizmden kapitalizme geçiş açısından bakıldığında Brenner’e göre ilk olarak feodal mülkiyet ilişkilerinin ayırıcı özelliği doğrudan üreticilerin geçim araçları

³⁵ Siyasal alanı bu şekilde ele almak, siyasal olana ağırlık vermesi noktasında neoWeberci analizlere yaklaşan siyasal Marksizmi bu yaklaşımlardan ayırır. Weber’in kapitalizm tanımından da açıkça görüleceği üzere bu yaklaşım “siyasal” alanı ekonomik temelden soyutlanmış bir şekilde ele alır. Weber “...kapitalizmi tanımlarken ‘saf iktisadi’ öğeler üzerinde durarak bu tanımın emeğin sömürülmesi gibi dışsal *toplumsal faktörleri* içermemesi gerektiğini söyleyerek...” (Wood, 1995: 24-25) kapitalizmin toplumsal içeriğini boşaltır.

³⁶ II. kuşak geçiş tartışmaları bütünü içinde değerlendirilen Brenner’in temel hareket noktası, kapitalizmin İngiltere’de tarımda sınıf ilişkilerinin dönüşümüyle ortaya çıktığı ve bu gelişmenin kentli burjuvazi ile ilgisi olmadığı görüşüdür.

Ulus Devlet Kurulumunun Mali Teorisi: “Sınıf Temelli” Mali Sosyolojik Bir Bakış

üzerinde kullanım hakkına sahip olmalarıdır. Geçim araçları üzerindeki bu kullanım hakkının onların sömürülmediği anlamına gelmediğini belirten Brenner'e göre, doğrudan üreticilerin ekonomik olarak bağımsız olmaları, üretim araçlarına sahip olan sömürücülere ürünün bir kısmını *kendiliğinden* gerçekleştirmelerine izin vermez, bunun yerine farklı mekanizmalar işler (Brenner, 1982/1987b: 228).

Bu mülkiyet ilişkilerinin telkin ettiği iktisadi aktörlerin yeniden üretim mekanizmaları ise doğrudan üreticiler için geçimlik üretim iken; artığa el koyan/sömürenler veya feodal lordlar için iktisat dışı zor yoluyla artık çekmeye dayalıdır. Böylesine bir sistemde iktisadi aktörler yeniden üretimleri için ihtiyaç duydukları ürünlerini “piyasada alma ve dolayısıyla değişim için üretme ve rekabetçi piyasada satma ve dolayısıyla toplumsal olarak gerekli oranda (fiyat/maliyet oranını maksimize edecek şekilde) üretme zorunluluğunda” (Brenner, 1986/1993: 28) değildirlir³⁷.

Feodal gelişme veya gelişmeme dinamiğinin gerisinde bu yeniden üretim mekanizması yer alır. Yeniden üretimin piyasa zorunluluklarına bağlı olmaması “üretken birimlerin uzmanlaşması, artığın sistematik olarak yatırılması veya teknik icatların düzenlenmesi [gibi gereklilikleri]” (Brenner 1982/1987b:214) ortadan kaldırır. Piyasa bağımlılığının olmaması ise bir yandan üretimin düşük düzeyde kalmasına ve ekonominin diğer kesimlerinin hâsıllarının bundan etkilenmesine neden olurken; diğer yandan doğrudan üreticilerin geçim araçlarının kullanım hakkına sahip olması işgüçlerini satma zorunluluğunu kısıtlayarak işgücü piyasasının gelişimini engeller (Üşür, 1992:449). Bu durumun uzun dönemli etkisi ise kaçınılmaz bir şekilde kriz ve yeni bir mülkiyet ilişkisi sisteminin ortaya çıkmasıdır³⁸. Brenner'e göre feodal lordun köylü üreticiden ekonomi dışı artık çekme ilişkisine dayalı olan üretimin sınıf yapısı, üretkenlikteki düşüş ve feodal kriz biçiminin de temelini oluşturmaktadır (1982/1987b:232).

Feodal sistemin giderek krizle sonuçlanan bu durağanlığı Brenner açısından bir başka gelişmeye daha yol açar. Siyasal birikim veya devlet kurulumu diyebileceğimiz gelişmelerin gerisinde de feodal üretimin bu karakteri yer almaktadır. Verimlilik artışları veya yenilikler yoluyla tarımsal üretimi artırmanın güç olduğu bir durumda lordların gelirlerini arttırmalarının ilk yolu yeni toprakların tarıma açılması anlamında kolonizasyondur. Feodal gelişmenin arkaik bir biçimi olarak yorumlanabilecek kolonizasyon, yeni topraklar var olduğu ve nüfus artışı bunu desteklediği sürece lordların basit

³⁷ Buna karşın kapitalist toplumlarda piyasa basit bir değişim ya da dağıtım mekanizması olması ötesinde toplumsal yeniden üretimin temel belirleyicisi olarak işlev görür (Wood, 2002/2003: 108).

³⁸ Brenner'e göre nüfus hareketleri veya ticaretin yaygınlaşması gibi unsurlar ise bu sürece sadece katkı sağlar.

bir şekilde daha önce tarım yapılmayan arazileri tarıma açarak gelirlerini arttırabilmelerine olanak tanır. Arazi arzından kaynaklı bir sınırlılığı barındırması nedeniyle feodal gelişmenin kolonizasyon ötesinde, refahın yaratılmasından ziyade yeniden dağıtımına dayanan, lordların birbirlerinden satın almaları gibi başka yolları vardır (Brenner 1982/1987b: 237).

Yeni toprakları tarıma açmak veya tarımsal arazi satın alma dışında lordların kural olarak gelirlerini arttırabilmelerinin yegâne yolu, birbirlerinden zor yoluyla alması veya köylüleri, başta vergiler olmak üzere çeşitli biçimlerde sıkıştırmasıdır. Brenner'e göre "üretimi artırmanın zorluğu veri alındığında etkili bir şekilde zora (force) başvurma kısa dönemde [bile] refahı artırmanın en iyi yolu olarak görülmektedir" (Brenner 1982/1987b: 238). Kısa dönemde lordların rant ilişkilerinde zora başvurmaları aynı zamanda onların yönetici sınıf olarak oluşumlarında merkezi önemdedir (Brenner, 1982/1987b: 229).

Her bir lordun benzer şeyi yaptığı durumda sonuç, bir yandan kaynakların artan şekilde baskı araçları oluşturmak üzere kullanılması iken diğer yandan sürekli ve sistematik olarak savaş yöntemlerinin iyileştirilmesi şeklinde olacaktır³⁹. Uzun dönemde ise "büyük ve daha etkili askeri organizasyonlar kurmak ve/veya daha güçlü artık çekme mekanizmaları oluşturmak" (Brenner 1982/1987b: 238) anlamında "siyasal birikime" doğru bir eğilimden bahsetmek mümkün görünmektedir.

Siyasal birikimin bir gereklilik olarak ortaya çıkması sadece lordların gelirlerini artırma ihtiyacından kaynaklanmaz. Siyasal birikime giden süreci aynı zamanda hem sınıflararası (köylü ve lord) hem de sınıf içi (lordlar arası) mücadeleler temelinde açıklamak da mümkün görünmektedir.

Köylü ve lord arasındaki ilişki/mücadeleler açısından bakıldığında siyasal birikim, köylü topluluğunun isyanlarla sonuçlanan örgütlülüğü karşısında lordların bir araya gelme zorunluluğunun bir sonucu olarak da görülebilir. Brenner'e göre örgütlü köylü topluluğu karşısında lordların artık

³⁹ Savaşın farklı toplumsal formasyonlardaki işlevlerini ayrıntılı olarak inceleyen Marksist bir teori olmadığından hareketle feodal üretim tarzında savaşın rolünü "yönetici sınıf için artık çekmenin en *rasyonel* ve en *hızlı* genişleyen tarzı" (Anderson, 1974/1977: 31) olarak ele alan Anderson'a göre feodal dönem boyunca gerek tarımsal üretim ve gerekse ticaret hacminin istikrarlı olmaması ve yavaş gelişen bir yapıda olması, lordların gelir ihtiyacı açısından savaşa özel bir anlam kazandırmaktadır. Savaşın "ekonomik rasyonalitesini servetin maksimizasyonu" (Anderson, 1974/1977: 31) olarak ele alan Anderson, aynı zamanda savaş finansmanı konusunda başvurulan yöntemlerden biri olarak mutlakçı devletler tarafından uygulamaya konulan vergileri "yerel feodal rant" olarak ele alabileceğimiz senyörel yükümlülükler karşısında "merkezileşmiş feodal rant" olarak ele alır (Anderson, 1974/1977: 35).

Ulus Devlet Kurulumunun Mali Teorisi: “Sınıf Temelli” Mali Sosyolojik Bir Bakış

çekebilmeleri ancak “siyasal işbirliği biçimleri geliştirme ve ayrıntılandırılmaları” (1982/1987b: 239) ile mümkün olur⁴⁰.

Lordlar arası ilişki/mücadeleler açısından bakıldığında ise lordların kendi mülklerini birbirlerine karşı korumaları, aralarında bir işbirliği yanı sıra rekabete de yol açmaktadır. Her iki durumda da siyasal birikim onlar açısından bir gereklilik halini alır. Mülklerin karşılıklı olarak korunmasının yasal biçimi lordlar arasındaki işbirliğinin bir sonucu iken; aralarındaki rekabetin yoğunlaşması, silahlanma ve askeri organizasyonların karmaşık biçimlerini gerektirir. Brenner’e göre “lord gruplarının savunma veya fetih için bir kumandan lord (warlord) çevresinde örgütlenmesi lordlar arasında *ilk* (initial) birlikteliği sağlar” (Brenner 1982/1987b: 239).

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Ulus Devlet Kurulumu’nun mali teorisi açısından bakıldığında tarihsel özgüllükleri veya aynı anlama gelmek üzere Ulus Devlet Kurulumu’ndaki farklılıkları dikkate alması nedeniyle, Marksizm’in ekonomik belirlemciliği karşısında çok nedenliliğe vurgu yapan jeopolitik rekabet teorilerinin açıklama gücünün yüksek olduğu söylenebilir. Ancak tüm açıklayıcı güçlerine karşın, bu yaklaşımların Ulus Devlet Kurulumu’nda vergilerin oynadığı role sınıf temelli bir açıklama getirme açısından, iki temel noktada sorunlu olduğu görülmektedir.

İlk olarak bu yaklaşımlar, ekonomik belirlemciliği eleştirip onun karşısında yer almakla birlikte belirlemciliğin bir başka türü olan askeri belirlemcilikten hareket ettikleri söylenebilir. Mann’ın askeri ve ekonomik faktörlerin bir bileşimini sunan açıklamaları her ne kadar askeri belirlemcilikten kaçınmaya çalışsa da onun yaklaşımı da dâhil olmak üzere bu yaklaşımlar askeri, mali ve kurumsal merkezleşmeyi jeopolitik baskıdan çıkarmalarına karşın savaşın toplumsal teorisinden yoksundurlar. Bir başka ifadeyle bu yaklaşımlarda devletler niye savaşır sorusu yanıtızsız kalmaktadır.

İkinci olarak bu yaklaşımlar Ulus Devlet Kurulum sürecinde vergilere bir rol vermekle birlikte, bu rol dolaylıdır. Vergiler, özerk bir aktör olarak ele aldıkları devletin, başta savaş olmak üzere çeşitli harcamalarının finansmanının bir aracı veya “kendiliğinden” bir şey olarak ele alınır.

Jeopolitik rekabet modellerinde eksik olan savaşın toplumsal teorisini geliştirmeye yönelik bir adım olarak Anderson’un savaşın ekonomik

⁴⁰ Brenner Kolonizasyon ve lordlar arası örgütlenmeler arasındaki farklılığın Avrupa’nın bölgesel farklılıklarına da bağlı olduğunu ileri sürer. Bu çerçevede kolonizasyonun görece kolay olduğu Avrupa’nın doğu ve güney bölgelerinde lordların bir araya gelmeleri yönünde baskının daha az olmasına karşın eski bölgelerde ise tam tersi bir eğilimin olduğunu söyler (Brenner, 1982/1987b: 240).

rasyonalitesini servetin maksimizasyonu olarak ele alan yaklaşımı vergileri hâlâ bir savaş finansmanı aracı olarak ele alsada, savaş ve vergiler arasındaki ilişkilere jeopolitik rekabet modellerinde olduğundan daha gelişmiş bir çerçeveye sağlar görünmektedir.

Vergilerin Ulus Devlet Kurulumu'nda savaş finansmanı aracı olma rolü ötesinde işlevlerini açıklamak için ise Brenner'in öncülüğünü yaptığı siyasal Marksizm bir çerçeveye sağlar görünmektedir. Ekonomik olan karşısında siyasal olanı ön planı çıkardığı gerekçesiyle Marksizm içinden eleştirilse de, siyasal Marksizm'in kapitalizmin tarihselliği ve özgüllüğüne yönelik vurgusu, Ulus Devlet Kurulumu'ndaki farklılıkları açıklama konusunda da önemli görünmektedir.

Brenner'in feodalizmden kapitalizme geçişe ilişkin sınıf yapılarına dayalı analizinden hareketle vergileri bir savaş finansmanı aracı olmanın ötesinde, artık üzerinde yürütülen mücadelelerin bir parçası olarak ele almak mümkün görünmektedir. Mülkiyet ve artık çekme ilişkileri tarafından belirlenen sınıf yapılarını, toplumların uzun dönemli gelişim dinamikleri üzerinde temel belirleyici olarak ele alan Brenner'in, lord ve köylü arasında artık üzerinde yürütülen mücadelelerin harekete geçirdiği siyasal birikim dinamiğini, Ulus Devlet Kurulumu olarak da algılamak mümkündür. Mann'ın askeri örgütlenmelerin finansmanı ve savaşlardan kaynaklı borçların ödenebilmesi sonucu olarak gördüğü yeni hasılat çekici araçlar geliştirme süreci, Brenner'de lordların kendi aralarında ve lord ile köylü arasında artık üzerine yürütülen mücadeleler bütünü içinde ele alınmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında Brenner'in siyasal birikime ilişkin açıklamaları temel olmak üzere, devletin uluslararası düzeyde kurduğu ilişkileri dikkate alan ve bu çerçevede savaş jeopolitik birikimin bir aracı olarak gören bir yaklaşımın ulus devletlerin ortaya çıkış süreçlerinde vergilerin rolüne daha bütünlüklü bir açıklama getirdiği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- ANDERSON, P. (1977) Lineages of the Absolutist State, New Left Book, London.
- ARDANT, G. (1975) Financial Policy and Economic Infrastructure of Modern State and Nations, Tilly, C. (der) *Formation of National State in Western Europe*, Princeton University Pres, Princeton, 164-242.
- BACHAUS, J. (2002) Fiscal Sociology What For?, *American Journal of Economics and Sociology*, 61 (1), 55-77.
- BEAN, R. (1973) War and the Birth of Nation State, *The Journal of Economic History*, 33 (1), March 1973, 203-221.
- BOIS, G. (1978/1987). Against the Neo-Malthusian Orthodoxy, Aston, T.H., Philpin C.H.E. (der) *Brenner Debate*, Cambridge University Press, Cambridge, 107-118.
- BONNEY, R. (2002) Economic System and State Finance, Bonney, R. (der), *Economic System and State Finance*, Oxford University Pres, Oxford, New York, 1-18.
- BRENNER, R. (1976/1987a) Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe, Aston, T.H., Philpin C.H.E. (der) *Brenner Debate*, Cambridge University Press, Cambridge, 10-63.
- BRENNER, R. (1982/1987b). The Agrarian Roots of European Capitalism, Aston, T.H., Philpin C.H.E. (der) *Brenner Debate*, Cambridge University Press, Cambridge, 213-327.
- BRENNER, R. (1986/1993). The Social Basis of Economic Development, Roemer, J. (der), *Analytical Marxism*, Cambridge University Pres, New York 1986/1993.
- BRENNER, R. (1989/1999) Bourgeois Revolution and Transition to Capitalism, Beier A.L. vd. (der) *The First Modern Society*, Cambridge University Pres, Cambridge 271-304.
- CALLINICOS, A. (1989). Bourgeois Revolution and Historical Materialism, *International Socialism*, 43, 113-172.
- CAMPHELL, J.L. (1993) The State and Fiscal Sociology, *Annual Review of Sociology*, 19, 163-185.
- COMNINEL, G. C. (1987) Rethinking The French Revolution: Marxism and the Revisionist Challenge, Verso, London, New York.
- ELIAS, N. (1939/2004) Uygarlık Süreci: Sosyo – Oluşumsal ve Psiko – Oluşumsal İncelemeler, Cilt 2: Toplumun Değişimleri Bir Uygarlaşma Teorisi İçin Taslak, Çev. E. Özbek, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

- ENGELS, F. (1992) Tarihte Zorun Rolü, Çev. S. Erdoğan, Sol Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- ERTMAN, T. (1997) Birth of the Leviathan: Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe, Cambridge University Press, Cambridge, UK, New York.
- FINER, S. (1975) State and Nation Building in Europe: The Role of the Military, Tilly, C. (der), *The Formation of National State in Western Europe*, Princeton University Press, Princeton, 84-163.
- GOLDSCHIED, R. (1925/1964) A Sociological Approach to Problems of Public Finance, Musgrave, R. ve Peacock, A. (der) *Classics in the Theory of Public Finance*, içinde, St Martin Pres, London, 202-213.
- HINTZE, O. (1906/1975) Military Organization and the Organization of the State, Gilbert, F. (der), *Historical Essay of Otto Hintze*, Oxford University Press, New York, 180-215.
- KAYE, H.J. (1995). The British Marxist Historians, Macmillian Press, London.
- MANN, F. K. (1943) The Sociology of Taxation, *The Review of Politics*, 5 (2), 225-235.
- MANN, M. (1980/1992) State and Society 1130-1815: An Analysis of English State Finances, Mann, M. (der) *States, War and Capitalism*, Blacwell, Oxford and Cambridge: 1980/1992, 73-123.
- MANN, M. (1984/1992) The Autonomous Power of the State: Its Origin, Mechanism and Result, Mann, M. (der), *States, War and Capitalism*, Blacwell, Oxford and Cambridge: 1984/1992, 1-32.
- MANN, M. (1986/1992) War and Social Theory: into Battle with Classes, Nations and States, Mann, M. (der) *States, War and Capitalism*, Blacwell, Oxford and Cambridge: 1986/1992, 146-165.
- MANN, M. (1993/1996) The Source of Social Power Vol. II: The Rise of Classes and Nation-State 1760-1914, Cambridge University Press, Cambridge.
- MARX, K. (1993) Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı, Çev. S. Belli, Sol Y., 5. Baskı.
- MARX, K., F. Engels (1993) Komünist Manifesto, Çev. M. Erdost, Sol Y., 4. Baskı.
- MUSGRAVE, R. A. (1980) Theories of Fiscal Crisis: An Essay in Fiscal Sociology, Aaron, H. ve Boskin, M. (der) *The Economics of Taxation*, The Brooking Institution, Washington, 361-390.
- MUSGRAVE, R.A. (1992) Schumpeter's Crisis of the Tax State: An Essay in Fiscal Sociology, *Journal of Evolutionary Economics*, 2, 89-113.

Ulus Devlet Kurulumunun Mali Teorisi: "Sınıf Temelli" Mali Sosyolojik Bir Bakış

- PADGET, J. H. (1981) Hierarchy and Ecological Control in Federal Budgetary Decision Making, *The American Journal of Sociology*, 87 (1), 75-129.
- REINHARD, W. (1996) Power Elites, State Servants, Ruling Classes and the Growth of State Power, Reinhard, W. (der) *Power Elites and State Building*, Clarendon Press, 1996, 1-18.
- SERT, M. (2010). Ulus Devlet ve Vergiler: Karşılaştırmalı Tarihsel Bir Analiz, Gazi Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- SCHUMPETER, J. (1918/1991) The Crisis of Tax State, Swedberg, R. (der) *Joseph A. Schumpeter: The Economics and Sociology of Capitalism*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 99-140.
- TESCHKE, B. (2005) Bourgeois Revolution, State Formation and the Absence of the International, *Historical Materialism*, 13 (2), 3-26.
- TESCHKE, B. (2003). Myth of 1648: Class, Geopolitics and the Making of Modern International Relations, Verso, London, Newyork.
- TILLY, C. (1975) Reflection on the History of European State-Making, Tilly, C. (der) *The Formation of National State in Western Europe*, Princeton University Press, Princeton, 3-83.
- TILLY, C. (1985) War Making and State Making as Organized Crime, Evans, P., vd. (der) *Bringing the State Back In*, Cambridge University Pres, Cambridge, 169-191.
- TILLY, C. (2001) Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu, 990-1992, Çev. K. Emiroğlu, İmge Y., Ankara.
- ÜŞÜR, İ. (1992). Geçiş Tartışmaları: Bir Takdim, Dobb, M, *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler*, Çev. F. Akar, Belge Yayınları, İstanbul, 356-452.
- WOOD, E.M. (2003a). Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması, Çev. Ş. Artan, İletişim Y., İstanbul.
- WOOD, E. M. (2003b) Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış, Çev. A. C. Aşkın, Epos Yayınları, İstanbul.
- WOOD, E.M. (1995) Democracy Against Capitalism: Renewing Historical Materialism. Cambridge University Press, Cambridge ; New York.